

על לימוד מוסר בכל יום ויום

פרשת עקב (שיחה 3) – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה".
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

הרב נסים גאון כתב בוידוי של יום הכיפורים: "את הָאָסוּר – התרנו; ואת המותר – אָסַרְנוּ".
כך דרכו של יצר הרע לפתות כמה בני אדם "להחמיר" ולהסתייג מאיזו הנהגה, למרות שבגלל זה עצמו הם ייכשלו בעונות אחרים חמורים.

"תנועת המוסר" נוסדה ע"י הגאון ר' ישראל סלנטר, [1,810–1,833], שהבזיק אורו בשמי-אירופה מלפני כ-150 שנה. בתקופה ההיא היתה התעוררות רבתית לתיקון המדות, וכן להתאמץ להתקרב לה'. על פי עצתו, היו קובעים אז שעות קבועות כל יום (וגם בתים קבועים לכך) לעסוק שָׁם בלימוד המוסר.

אבל בדורותינו נחלש מאד הלימוד הזה, ואפילו בישיבות. כמה ערמומי הוא יצר הרע, כאשר הוא טוען "חבל להפסיד את הזמן היקר מן לימוד ש"ס ראשונים ואחרונים". באמת אין זאת אלא כסות עינים, כי בכמה מן הישיבות כאשר מגיע "שעת לימוד מוסר" (מלפני מנחה או ערבית) רק חלק מועט מהתלמידים נשאר בבית המדרש ללמוד מוסר או לעסוק בלימודים אחרים. אבל חלק גדול יוצא מבית המדרש להינפש או סתם להסתובב. והעיקר לא לעסוק במוסר, כי יצרו הרע של האדם חש אינסטינקטיבית שזה בשבילו 'סם המוות'.

[**הערה.** לפני שנדון לגופו של דבר, עלינו להבהיר טעות של כמה שלא הבינו כהוגן דברי הרב "חזון איש", וסבורים שהוא כביכול "מתנגד" ללימוד המוסר. הרי כך לשונו: "והנה אותן שמעמידים חכמתם על שיחות מוסריות והגיונות חיצונות בהלכה, ונכשלים להאמין כי זהו חובתו של האדם בעולמו, ובעיניהם כי כן התנהגו התנאים והאמוראים, וחלק ההלכה האמתית היה אצלם עראי... ואמנם אין להתעלם שזה שקר מוחלט". (י"אמונה ובטחון", ג'יח).

וקשה מאד להעמיד שדברי "חזון איש" יביעו אומֵר שדעת "חובות הלבבות" בהקדמתו (על שאלה נדירה ששאלו בענין גירושין), ודברי "מסילת ישרים" בהקדמתו, ועוד כמה וכמה שהעמידו את המוסר בשורה ראשונה במעלה, כל אלו אין זה "חובת האדם בעולמו" (=סגנון תחילת "מסילת ישרים") וכל זה "שקר מוחלט"! **אלא**, עלינו לעיין בעומקו של דבר. יש מוסר פנימי ואמתי, ויש מוסר שטחי ודרושי. כמו שאנו מכירים שיש בלימוד הלכות פלפול של אמת, ויש "פלפול של שקר"; כמו שיש "דרשות אמיתיות" על התורה, ויש דברי "דרוש" (יוארטיס") שבהם עוברים על "בל תשחית" הדיו והנייר, וכן עוברים אז עוון של "ביטול זמן"; הוא הדין בדברי מוסר, ויש שני סוגים.

א. יש סוג של מליצות יפות ורעיונות פילוסופיים שלא עלו כלל על דעתם של אביי ורבא, וכל שכן לא עלו על דעתו של משה בעת שהביא תורה מסיני.

ב. ויש אמיתה של תורה, הרעיון הפנימי שמאחורי כל הלכה והלכה, בהם בודאי עסקו אביי ורבא. ולענין דברי "חזון איש" אודות מי הוא הנקרא "גברא רבה", מפורש בכתובות (סד.) שהביטוי "גברא רבה" מוסב על **ענוותן**. וכאשר עסק ר"א בן הורקנוס בהלכות קישואין (סנהדרין סח.), עסק ברעיונות הפנימיים שלהם. ודברי "חזון איש" מוסבים אך ורק על האומרים "שיחה נאה" מבלי להכיר את התוֹף של יראת ה', שה' נמצא מולנו תמיד. הם עושים ארמון מפואר ונוצץ, בלי שיש בתוכו ממשות של "עבודת ה'". אם "שיחה נאה" שגָּאָמוּ לא הביאה לדקדוק הדין והתעוררות נמרצת ללמוד יותר טוב את התלמוד וההלכה, אין היא בגדר "מוסר" בכלל, אלא סתם "דרוש".

ע"כ ההערה]

הגר"א כתב: "כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת" (אבות, ג) ואם אין בו יראת ה' הוא אויל ופורק עול... ואינו מתיירא מן החטא. ואף שלומד (תורה ודינים) כמה פעמים, לא ימצא (דבר ברור), כי אינו לומד בכדי שידע ממה ליזהר". עכ"ל.

ועוד האריך בזה בדבריו על משלי (כד, לא) וכתב: "זכה, נעשה לו סם חיים. לא זכה נעשה לו סם המוות. כי ענין התורה לנפש (הוא) כמו ענין המטר על הארץ, שהיא מצמיחה גם סמי חיים וגם סמי מוות. וכן בתורה, צריך אחר לימודו לבער ממנו הפסולת ביראת חטא ובמעשים טובים. כי בלימודו נכנסת ערמוניות בלבו של אדם". עד כאן לשונו.

כלומר, "כיון שנכנסה חכמה באדם, נכנסה בו ערמוניות" (סוטה כא.). אדם שלא סינן מעצמו נטיות רעות ואנוכיות, ימצא ראיות מוכיחות שמותר לו לעסוק בנכלים ותככים. ולכן אפילו רבא התחנן לתלמידיו בדור-דעה שלו: בבקשה מכם, שלא תירשו פעמיים גיהנם (יומא עב.). ופירש שם רש"י: **"להיות יגעים בתורה בעוה"ז ולא תקיימוה ותירשו גיהנם במותכם, ובחייכם לא נהניתם בעולמכם"**. ולכן אמרו שם "אוי להם לשונאיהם של תלמידי חכמים (=לשון סגי נהור, והכוונה לתי"ח עצמם) שעוסקין בתורה ואין בהן יראת שמים". ומעשה שהיה כך היה. בקשו חכמים לקום לפני ת"ח שהיה בדורם. מיד נרתעו וטענו **"מפני פלגאה (=בעל מחלוקת) נקום?"** (גיטין לא:).

כמה חסרון יש לנמנעים מללמוד מוסר! כמה מעשיהם מרוקנים מתוכן ואין בהם מן ההרגשה החיה של עבודת ה' באמת! כי ר' מנשה מאלילה (שהיה מבאי ביתו של הגר"א) כתב בספרו "אלפי מנשה" (ח"א דף ע"ד) שהש"ס שבידינו אינו כי אם ראשי פרקים ממה שחז"ל הורו. כי אי אפשר לבאר בכתב את כל הפרטים. חז"ל רשמו רק מקצת מן המקצת בבחינת "עת לעשות לה' הפרו תורתך" וכתבו בצורה מחוכמת כזו שכאשר בן-תורה לומד ביגיעה, בדיבוק חברים, ובהתמסרות גמורה, יזכה לדלות מדבריהם הקדושים גם מה שהם לא כתבו.

אין ספק שכמו שבתורה שבכתב אפשר להיות "נבל ברשות התורה" (עיין רמב"ן על ויקרא יט, א) כלומר לקיים את ההלכות הכתובות אבל בצורה מרושעת, בצורה אנוכית עד שהאדם מתרחק מהקב"ה, ולכן כתבה התורה מצוה כללית "קדושים תהיו!" – ככה זה גם בתורה שבעל פה. אם האדם לא יקדים לכך לימודי יראת-שמים הוא עלול להיות "חכמים הָמָה להָרַע, ולהיטיב לא יָדְעוּ". (ירמיה ד, כב).

במה זה נעוץ? – כי "הכהנים לא אמרו אֵיהֶ ה', ותופשי התורה לא ידעו, והרועים פשעו ב"י" (ירמיה ב, ח). כלומר, אדם המקיים את התורה בלי הרגשה חיה אודות נוכחותו של הקב"ה, יכול לצאת ידען-נפלא בתורה, כמו דואג ואחיתופל. עד שאפילו הצטערו חז"ל על התופעה שדואג ואחיתופל ידעו לספור כל אותיות שבתורה (ודאי שידעו מה לדרוש הדרשות על כל סוגי המספרים ההם, כי אם רק לספור אותיות כשלעצמן, גם נער ריק יכול לעשות מלאכה זו) וכן הם שאלו 400 שאלות במגדל פורח באויר (סוגיות קשות בדיני טומאת אהל-זרוק) ואעפ"כ יצאו מושחתים. עד שענה רבא: כלום זה יתרון להקשות שאלות? "רבנותא למבעי בעייתא"? רחמנא רוצה את הלב! (סנהדרין קו:). [תוספת תלמיד. וכמו שהסביר הרב במקום אחר שענין "רחמנא לבא בעי", זו חומרא רבתי כלומר, שאע"פ שמדקדק במצוות ועוסק בתורה אך אם לבו בל עימו הריחו חסר עיקר הדבר, כי עיקר התורה שיהיה "והשבות אל לבבך", ואדרבא אם בפיו ובשפתיו כבדוני, ולבִּי רַחֵק מִמִּנִּי, (ישעיה כט) תהיה תביעה גדולה על האדם, ח"ו. ופשוט שזו חומרא גדולה, ולא כפי שמקובל אצל ההמון שהעיקר הוא הלב ופחות חשוב המעשים, וזו טעות גמורה]

הערה: ועי'פ הנ"ל זכינו להבין המשך הכתובים בתהלים נ, טו-כב.

מצאנו שחז"ל פירשוהו על דואג והדומים לו – (סנהדרין קו:)

"מה לך לספר חוקי" כלומר מצוות המעשיות שבתורה.

וכן **"ותשא בריתי"** היא תורה שבע"פ, שלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל כי אם על תושבע"פ (גיטין ס:)

"ואתה שנאת מוסר ותשלך דְּבָרֵי אחריד". "דְּבָרֵי" – הם צפונות תורה-שבכתב.

יש להביא ראיה שתי"ח אלו הם מקולקלים, ממה שהם מתחברים עם הגנבים והמנאפים (כמו אבשלום).

אבל הם "דורשים" בחלקלקות ("תצמיד מרמה") והם מדברים "דופי" = דו-פני, לשון המשתמעת לשני פנים, כאילו הם "אוהבי ישראל" בזמן שבעצם הם מחניפים לרשעים כדי להשיג טובה מהם. "דְּמִיתָ הָיִיתָ אֱהִיָּה כִּמּוֹד?!" - כלומר, השותק מלהוכיחם, גם הוא נתפש באותו עון, לכן "אוכיחך". "בינו נא זאת שוכחי אלוה". הללו שלומדים רק תורה שבעל פה, ונמנעים מן לימוד המקרא, הם "שוכחי אלוה", כמבואר במסכת סופרים פרק טו "פנים של אימה למקרא". ועת לקצר. [עז כאן ההערה]

זהו דבר פשוט, שאין סוף להלכות המעשיות העלולות להיווצר בכל מיני מצבים המסתדרים בחיים. והא כיצד הגמרא תכתוב את כולם? "עֲשׂוֹת ספרים הרבה – אין קץ" (קהלת יב, יב). אבל, מי שיש יראת שמים בלבו, הוא כבר ממילא מבין את הכיוון שה' רוצה, ומתוך העקרונות שהגמרא מביאה הוא יכול להבין מה היא הצורה הרוחנית של חיים מתוקנים, של אורה של קדושה שה' רוצה להנחיל לנו. כך אמרו במדרש: "אדם אומר 'למדתי חכמה ולא למדתי תורה. מה אעשה אני שם?' אמר הקב"ה לישראל: "חייכם, כל החכמה וכל התורה דבר אחד קל הוא. כל מי שמתירא אותי ועושה דברי תורה, כל החכמה וכל התורה בלבו" מניין? שנאמר 'ראשית חכמה יראת ה', שְׁכָל טוב לכל עושיהם' (דב"ר יא/ו). כלומר, כדברי איוב: "ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה, וסור מרע – בינה". (איוב כח, כח). זאת אומרת, להשיג בבירור מה ה' דורש מאתנו, אם יש יראת ה' (בנוסף למה שהאדם שוקד על לימודיו) אזי "רגלי חסידיו ישמור, ו(אילו) רשעים - בחושך ידמו" (שמו"א ב, ט) ה' (כבר) יאיר עיני האדם שיבין לבד מתוך לימודו מה ה' דורש מאתו.

לכן על אותו פסוק נפלא "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך". (דברים י"ב) היקשו: אֲטוֹ יראת שמים מילתא זוטרתא היא? וענו: אֵין (=כן), לגבי משה מילתא זוטרתא היא. משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו, דומה עליו ככלי קטן". (ברכות לג:)

וצריך עיון גדול, הלא בפשוטו של מקרא "יראת שמים" היא רק הראשון שבקבוצת-דרישות!. מיד אח"כ ה' רושם: (2) ללכת בכל דרכיו (3) ולאהבה אותו (4) ולעבוד (=תפלה) את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך (5) לשמור את מצוות ה' ואת חוקותיו... "והרי רמח"ל בנה על כך כל סדרי עבודת תיקון-מדותיו של האדם. (סוף הקדמתו ל"מסילת ישרים"). ובכן, לא מדובר כאן בסך הכל על מדה אחת, אלא על הרבה מאד! ולמה דברי התורה מנוסחים כך "מה ה' שואל כי אם ליראה..." כאילו מדובר רק בנושא אחד?

התשובה לכך היא, שבאמת האוחז במדת "יראת שמים", תיכף ומיד נמשכות אחריו כל שאר המדות הטובות, בפעולת שרשרת. ולענין זה טובה מאד הלשון "מה ה' שואל", כי אם ישמרו פתיחה זו – ישיגו ממילא אח"כ הרבה מאד.

אחת מן העצות הנהדרות שנתן **רמח"ל** כדי להשיג את העונה, היא שהאדם יצייר היטב בדמיונו "דע לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" ("מסילת ישרים", פרק כג) וכך חלק מסגנונו: "וכשיחשוב עוד וידמה בלבו רגע הכנסו לפני בית דין הגדול של צבא מעלה, בעת שיראה את עצמו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה הקדוש והטהור בתכלית הקדושה והטהרה בסוד קדושים משרתי גבורה גבורי כח עושי דברו אשר אין בהם כל מום, והוא עומד לפניהם גרוע ופחות נבזה מצד עצמו, טמא ומגואל מצד מעשיו, הירים ראש? היהיה לו פתחון פה? וכי ישאלוהו 'איה איפוא פיך? איה גאונך וכבודך אשר נשאת בעולמך?' מה יענה או מה ישיב על תוכחתו? הנה ודאי שאילו רגע אחד יצייר האדם בשכלו האמת הזה ציור אמתי וחזק, פרוח תפרח ממנו כל הגאווה ולא תשוב אליו עוד!" **עכ"ל**.

הרי לנו כאן הבטחה מפי החכם המופלא רמח"ל שאם הציור הזה יצטייר בלבו של אדם במאה אחוזים, ללא היסוס וללא פקפוק, שוב לא יתגאה בשגגה. (אלא אם כן הוא בודון יביא שוב על עצמו מחשבות של שחץ). הכל תלוי אם יעשה בלבו ציור חד-פעמי זה היטב. ומכאן אנו מבינים שהמגיע ל"זה השער לה" של "מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה", אח"כ קל מאד ונוח מאד להגיע לכל שאר התחנות. ולכן נוסח המקרא הוא רק מתייחס לדבר אחד בלבד: **יראת ה'.**

כאן המקום לבאר כי ישנם שני סוגים של יראת ה':

יש יראת העונש, ויש יראת הרוממות. (כמבואר ב"מסילת ישרים", פרק כד).

אמנם יש מבוכה מה היא חובת האדם. (=איזו מהם עדיפה) הרמב"ם כתב –

- "להפחד ממנו יתברך, ולירא ביראת עונשו בכל עת". (ספר המצוות, מצוות עשה, ד)
- אבל במשנה תורה כתב, הרמב"ם (הלכות תשובה יא) – "אל יאמר אדם הריני עושה מצוות התורה ועוסק בחכמות... כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא. אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה... אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה". ועל **יראת הרוממות** דיבר הרמב"ם בהל' יסודי התורה. (בב וכן יותר באריכות שם ד/יב עיי"ש).

הרי שב"משנה תורה" נקט עמדה השונה לחלוטין ממה שהוא עצמו כתב ב"ספר המצוות"!

וכן בספר "ראשית חכמה" (שער היראה, פ"ד) הביא סתירה כזאת מדברי הזוהר:

- "דלא ידחל בר נש בגין רצועה בישא לאלקאה חייביא".
- ובמקום אחר כתב הזוהר "מאן דלא ידע עונשין דאורייתא למאן דעבר על פקודיא, איך דחיל ליה ונטר פיקודיה?". וע"ע בזה בדברי מהר"י אברבנאל. (לדברים י"ב, עמי קו-קי)

יש על כך שני אופני יישוב:

א. לפי "מסילת ישרים" (פרק ד'), יראת העונש מועילה בתחילת דרכו של האדם. אבל כאשר יתעלה ויתקדם, עליו לנקוט ביראת הרוממות (שם, פ"כד). אבל תשובה זו לא תועיל להסביר מדוע ב"ספר המצוות" הרמב"ם כתב כך, ובספר "משנה תורה" כך. הרי בכל ספר הוא כתב עבור כל הציבור כולו!

ב. אבל בספר "תולדות יהושע" (הגר"י הליר, תלמיד ר"י סלנט) על אבות (פ"א, "מורא שמים") ביאר שטוב להשתמש ביראת העונש בשעת מעשה של פיתוי יצה"ר (=כי הוא אמצעי חריף ובעל עוצמה), וביראת הרוממות בשאר שעות היום. (=שחייב אדם לשאוף למחשבות נעלות ורוממות). וכן הזכיר בקצרה "ספר העיקרים" (ג/לב). הרי שאנו צריכים לשתי השיטות גם יחד.

ולגבי שיטת הרמב"ם בשני ספריו, "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר". (ירוש', ר"ה ג, ח).

ישנם שני פירושים למלת "חכמה".

- א.** יש מה שהבריות מכנים 'חכמה', והיא אוסף של פרטים שיש ביניהם תיאום, סדר ועריכה. דברים מפורטים ומסועפים שיש טורח באסיפתם ובקליטתם, ולכן אינה נחלת כולם אלא רכוש של היחידים המובחרים.
- ב.** ויש מה שהתורה קוראת 'חכמה', והיא אמרה "הן **יראת ה'** היא חכמה" (איוב כח, כח) ואמרו על כך חז"ל שלשון 'הן' ביוונית היא אחת. (שבת לא:)

ומפרש רמח"ל (בהקדמתו ל"מסילת ישרים") "הרי שהיראה היא חכמה, והיא לבדה חכמה, ונדאי שאין נקרא 'חכמה' מה שאין בו עיון".

ומבאר המלבי"ם (על משלי א') שהחכמה היא מקובלת מפי ה', ולא יוכל האדם להמציא לעצמו כללי חכמת האמת. כלומר, כל שאר מקצועות החכמה נקראות "חכמה" באופן מושאל, רק לפי מושגי בני האדם. אבל "החכמה" בה' הידיעה, החכמה מעל לכל החכמות, והיא לבדה נקראת "חכמה", היא רק "הן יראת ה' היא חכמה".

כאשר נעייין נמצא יסוד זה כמעט מפורש במשלי (א,כ – ב,ביט) –

"חכמות בחוץ תרונה..." כלומר עצם החכמה מכריזה וקוראת להציל את בני ישראל. בהמשך הכתובים שם לא כתוב על לימוד שו"ע חושן משפט, ולא על סוגיות מסובכות בזיקת יבמים, או פתחי נדה. אלא **"עד מתי פתיים תאהבו פתי, ולצים לצון חמדו להם..."** (כלומר, מדובר על תיקון המדות).

בני, אם תקח אמרי ומצותי תצפון אתך, להקשיב לחכמה (!) אזנך... אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא" (וכהערת רמח"ל בהקדמתו ל"מסילת ישרים": "אינו אומר... 'אז תבין דינים' 'אז תבין הלכות' אלא 'אז תבין יראת ה'". הרי לך שלהבין היראה, צריך לבקש אותה ככסף ולחפש אותה כמטמונים" עכ"ל) **"כי ה' יתן חכמה"** (ואי אפשר ללמוד זאת מפי שום אדם, עיין המלבי"ם על משלי א') **אז תבין צדק ומשפט... כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם** (=כלומר, רק אז תבוא חכמת אמת בלבך) **להצילך מדרך רע, מאיש מדבר תהפוכות... אשר אורחותיהם עקשים ונלוזים במעגלותם. להצילך מאשה זרה** (=ע"פ רש"י שם: אלו המינות והכפירה) **...למען תלך בדרך טובים..."** עכ"ל.

הרי מפורש כאן שהחכם מכל אדם (שלמה המלך) הודיע לנו ברוח הקודש מה היא החכמה האמתית (=מוסר ה'), ושיש לעסוק בה בכל כוחותינו, "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה". ורק אחרי החיפוש "כי תבוא חכמה בלבך", נצייר בלבנו ציורים אמתיים היאך הקב"ה רוצה שעולמנו יתנהל.

פְּלֵל בני הישיבות מתפאר בכך שיש לו "אמונת חכמים" והוא מכִּיין כל דרכיו על כל הגה קל שחז"ל פְּטאוּ. והנה בענייננו נראית ח"ו סתירה אצל מקצתם לעמדה זו.

חז"ל קבעו: "אתה מוצא אדם שונה מדרש, הלכות ואגדות ואם אין בו יראת חטא, אין בידו כלום!" (שמו"ר ליד) והשוו יראת שמים למין אוצר בו אוגרים את התבואה, ואם אין לו מחסן, הרי כל רכושו יעלה בתוהו (וכן אמרו בשבת דף לא. שיראת שמים היא כמין 'חומטון' = חומר משמר. ואם לא ערבב מזה בלימודו, אומרים לו מוטב שלא העלית! כלומר, היה עדיף לו לא ללמוד?! כי עכשיו יהיה בבחינת "חכמים המה להרע". בהזנחת העיון בחקרי יראת ה', מתעלמים מן הוראותיהם של חז"ל.

ואם יאמר האדם, הרי תורתני שאני לומד (גמרא רש"י ותוספות, ראשונים ואחרונים ופוסקים) היא תגין עלי מפני יצרי הרע, אבל חז"ל מכחישים דבריו הללו. כך כתוב **באבות דר' נתן** (פרק כט):

- "כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, – לא טעם טעם של חכמה.
 - כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש, – לא טעם טעם של יראת חטא.
 - מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, – זהו גיבור (שלא ייכנסו בלבו פקוקים של האפיקורסים) ואינו מזויין (=כיכד להשיב בטענות הגיוניות נגד הזולת).
 - כל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש, – חלש (מפני האפיקורסים) וזיין בידו" (כיכד להתווכח נגד הזולת) עכ"ל.
- וכתב שם חיד"א (בפירוש "כסא החמים") "שההגדות והמדרשים מלאים תוכחות מוסר ומשלים שמביאים לאדם ליראת חטא. ואדרבה הת"ח שעוסקים בהלכות, זמנין (=לפעמים) שגבה לבם שסוברים שהם חכמים וח"ו יבואו לכלל גאווה, והיצה"ר רודף אותם, שעיסקו יותר בת"ח כמ"ש בסוכה [נב]. ולכן צריך שילמדו מוסר להתעורר ליראת ה' ולהכנעה, ואז תורתם רצויה". עכ"ל.

וגם הגר"א שאינו חשוד על "ביטול תורה" היה מייעץ לשואלים ממנו שילמדו מוסר בכל יום "כמה פעמים בכל יום" ("מעשה רבי", קטע ס').

ואף מהר"י אייבשיץ תיקן תקנה "שילמדו חצי שעה בכל יום בספרי מוסר" ("יערות דבשי").

וכן נפסק הלכה למעשה ב"משנה ברורה" (א"ס"ק יג) –

"וצריך האדם לקבוע לו עת ללמוד ספרי מוסר בכל יום ויום, אם מעט ואם הרבה, כי הגדול מחברו יצרו גדול הימנו. ותבלין היצה"ר הוא תוכחת מאמרי רז"ל" עכ"ל.

ויש בסוף דבריו הנ"ל חידוש עצום!

כי חז"ל אמרו (קידושין ל:): – "משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו ואמר לו בני, כל זמן שהרטיה על מכתך, אכול מה שהנאתך... ואין אתה מתיירא. ואם אתה מעבירה, הרי היא מעלה נומי (=מוגלא). כך הקב"ה אמר להם לישראל, בראתי יצר הרע (=זהו הנקרא 'מכה גדולה') ובראתי לו תורה תבלין. ואם אתם עוסקים בתורה, אין אתם נמסרים בידו... ואם אין אתם עוסקים בתורה, אתם נמסרים בידו" עכ"ל.

ובכן, ה"משנה ברורה" חידש לנו בדבריו שהתבלין העיקרי שהקב"ה הכין נגד מכה גדולה זו היא דוקא "תוכחת מאמרי חז"ל", כלומר אגדות שיש בהן מוסר השכל. ולא התכוונו ששאר דברי חז"ל בכל מקצוע שהוא ישמשו תבלין נגד יצר הרע, לפי הנדמה לכאורה מפשטות סגנון המאמר הנ"ל בקידושין.

לפי כל הידיעות הגדולות והחשובות הנ"ל, "עולם הפוך ראיתי" שדוקא התלמידים הכשרוניים ביותר חושבים שלימוד מוסר הוא להם "בזבוז זמן". (וכמו שכתב "מסילת ישרים" בהקדמתו, שהעולם התרושש כי חכמי לב נטשו לימוד זה, והבורים אמנם לומדים מוסר אבל אינם מסוגלים להבין את החכמה שבלימוד זה. ונשאר העולם קרם מכאן ומכאן).

יש לתלמידים אלו לשים לב למעשה המסופר בשבת (דף לא:): –

"רבי סימון ור"א היו יושבים ועבר לפניהם ר' יעקב בר אחא. א"ל אחד לחברו: נקום לפניו שהוא איש ירא חטא. אמר השני, נקום מפניו שהוא בן-תורה. ענה לו הראשון בקפידא, אני אמרתי לך שהוא איש ירא חטא (=שהוא שבח גדול) ואתה אומר לקום מפניו שהוא בן-תורה"?! (=שהוא באופן יחסי שבח מוקטן).

הרי לפנינו שדרגת יראת חטא היא נשגבה מעל ומעבר לכל מעלות עצם פשטי תורה. ואל יאמר אדם שהכל נכלל ממילא בתורה. הרי שלמה המלך הדגיש במיוחד ובנפרד "חכמה ומוסר, אוילים פְּזוּי" (משלי א, ז). כלומר אותה חכמה שיש בה מוסר, אוילים בזו. ויש להסביר הביטוי "אויל" ע"פ הסבר המלבי"ם (על משלי א, ז) הוא אדם המפקפק בכל דבר ושואל "אוילי" (=אותן האותיות). כך האויל דוחה כל דברי מוסר כאילו הם רק דברי דרשות בעלמא, בלי שום חכמה עמוקה.

ואנו צריכים להתחזק בזה כל יום ביומו, כי בנפשנו הוא.

הערה ראשונה:

יש לשאול, מתי הוא הזמן ללמוד דברי מוסר – לפני לימוד הגמרא, או אח"כ?

- הנה מלשונם של חז"ל "כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקימת" (אבות, ג') אנו לומדים שיש להקדים את לימוד המוסר. / וכן מפורש בסגנון התנחומא (לך לך, קטע יב) שאברהם אבינו לימד לעוברי אורח "היה מלמדן יראת שמים ו(אח"כ) מורה להן את התורה". וכן היה דרכו של החתם סופר. ("חוט המשולש החדש", דף פט). [נהג לתת בישיבתו שיעור-יומי למשך שליש שעה ב"חובות הלבבות" עוד לפני השיעור בגמרא, כל יום ויום]
- אבל, ב"מעשה רבי" לגר"א (קטע ס') כתב "ספרי מוסר כמה פעמים בכל יום". וכן מפורש בביאורו למשלי (כה, ד) "ולכן צריך תחילה 'הגו סיגים' מלבו (=לפני הלימוד). ועוד כתב (על משלי כד, לא) "צריך אחר לימודו לבער ממנו הפסולת ביראת חטא" (=אחרי הלימוד).

והרב "חיי אדם" (קמד קטע ו') כתב – "...ופשיטא שהוא חוב גמור על כל אדם שילמוד בכל יום (מימות השנה) בספרי היראה, אם מעט ואם הרבה, שהוא יותר חיוב מכל לימודו ואפילו אם יתבטל ע"י זה מלימוד פרק משניות או שאר לימוד... כי מה תועיל לו התורה אם אין דעתו לקיים. ואמנם לא תספיק לו היראה לבד אם אינו לומד תורה, כי אם אינו יודע מה לעשות, מה תועיל לו היראה? הגם שבודאי יותר טוב כאשר יהיה אדם ירא שמים, אף שהוא עם הארץ, יותר ויותר טוב מן למדן ואין לו יראה. טוב רש בתורה ההולך בתומו, מן לומד תורה בלא יראה, שנקרא תורתו רק עקשות פה". עכ"ל.

הערה שניה:

- א. חייבים להפנות תשומת לב שאין כוונת הדברים לקרוא "דברי מוסר" בהתרגשות חיצונית, במנגינה של תוגה. כי יש לחשוש שתשאיר מהשפתיים ולחוץ.
- ב. לימוד מוסר חייב להיות בעיון. צריכים לחפש מה משמעות של כל מלה נוספת שבקטע שלומדים. צריכים להבין היטב את המקור בחז"ל.
- ג. צריכים לטקס עצה כיצד לממש את הלקח בחיים.
- ד. צריכים לערוך חשבון כמה מדות רעות נצטמצמו ע"י הלימוד. (ולפעמים להטיל על עצמו קנסות על הפרת "קבלות" שהאדם קבל על עצמו).
- ה. צריכים ללמוד את דברי המוסר כל כך הרבה פעמים (אפילו מאות פעמים!) עד שהתוכן ילווה את האדם כל היום כולו ולא ישכח שום פרט מהמוסר, בכל אשר יפנה ויעשה (כדברי "מסילת ישרים", בתחילת הקדמתו).
- ו. צריכים לחדד את השכל, להכיר כי כאן הוא עיקריותו של עבודת ה', "דע את אלהי אביך ועבדהו".

יש לדעת כי ע"י לימוד מתמיד כזה יקויים "שויתי ה' לנגדי תמיד", ולכן בעל המוסר לא ייכשל בלשון הרע, בכעס, בקנאה, באהבת ממון, בעצלות, בעצבות וכיו"ב - שכל אלו יהיו חילול ה' בעיני כל מכיריו, ואז יגידו "מה הועיל לימוד המוסר?" ושמא מחמת שחלק מן האוחזים במקצוע המוסר לא התנהגו כך, ע"י כך הסבו "שם רע" למקצוע שלנו. ובכן, האכזבה שאחזה חלק מבני ישיבות ובגללה הזניחו את לימוד המוסר, היא בגלל שלא זכו לראות מי שלומד אותו כמו שצריכים ללמוד! כלומר, הלומדים מוסר בטהרתו ועל אמיתותו, יהיו צדיקים נפלאים שכל מכיריהם יאמרו "כזה ראה וקדש!"

(הערה: עוד עיין שיחה ראשונה לפרשת קרח, ושיחה שלישית לספירת העומר)